

یادداشت‌های روزانه

محمد علی فروغی

از سفر کنفرانس صلح پاریس

دسامبر ۱۹۱۸ - اوت ۱۹۲۰

به حواستاری ایرج افشار

به کوشش محمد افشین‌وفایی و پژمان فیروزی‌رحش

فهرست مطالب

یارده	یادداشت
بوره	مقدمه
	رورنامه سفر پاریس
۱	ربیع الاول ۱۳۳۷
۱۸	ربیع الثانی ۱۳۳۷
۴۲	حمادی الاولی ۱۳۳۷
۶۵	حمادی الآخره ۱۳۳۷
۸۸	رحب ۱۳۳۷
۱۱۳	شعبان ۱۳۳۷
۱۳۷	رمضان ۱۳۳۷
۱۵۸	شوال ۱۳۳۷
۱۸۰	دی القعدة ۱۳۳۷
۲۰۵	دی الحجة ۱۳۳۷.
۲۲۷	محرم ۱۳۳۸
۲۵۰	صفر ۱۳۳۸
۲۶۷	ربیع الاول ۱۳۳۸
۲۸۰	ربیع الثانی ۱۳۳۸
۲۹۷	حمادی الاولی ۱۳۳۸

۳۲۱	حمادی‌الآخره ۱۳۳۸
۳۴۵	رحب ۱۳۳۸
۳۶۵	شعاع ۱۳۳۸ .
۳۸۳	رمضان ۱۳۳۸
۴۰۹	شوال ۱۳۳۸
۴۳۵	دی‌القعدة ۱۳۳۸

پیوستها

۴۵۷	ایران در ۱۹۱۹
۴۷۱	نامهٔ خصوصی به محمود وصال (وقارالسلطه)
۴۷۹	نطق فروعی در کنفرانس صلح پاریس در ۱۹۱۹
۴۸۹	حواف فروعی به مطبوعات انگلیس .

فهرستها

۴۹۵	اشخاص
۵۲۱	حایها و اسیه
۵۴۰	ادارات و سازمانها و تشکلات، مصنها، دول و غیره
۵۵۸	کتابها، رورنامحات، محله‌ها، نمایشامه‌ها و نمایشها
۵۶۳	لغات و اصطلاحات

تصاویر

۵۸۳ ,	درنارهٔ تصاویر .
-------	------------------

مقدمه

در ایام جنگ جهانی اول (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) ایران دستخوش شرایطی سخت و بی ثبات بود کابینه‌های متعددی روی کار می‌آمدند و به سرعت سقوط می‌کردند قدرت نظامی و سیاسی کشور بسیار کاهش یافته بود و وضع داخلی بسیار آشفته می‌نمود ناامی بیداد می‌کرد احمدشاه، حواری تحریریه‌ای بود که به سلطنت علاقه نداشت و به قول خودش «برای سلطنت ساخته شده بود»^۱

چند سال پیش از آغاز جنگ، در سی و یکم اوت ۱۹۰۷، روسیه و انگلستان معاهده‌ای امضا کردند و ضمن آن ایران را به مناطق نفوذ اقتصادی خود تقسیم نمودند ایالات شمال، شمال غرب و مشرق ایران، به علاوه شهرهای مهم مرکز کشور حوزه نفوذ روسیه و ایالات جنوب شرقی منطقه نفوذ انگلستان شد منطقه‌ای بی طرف هم لحاظ گردید^۲ در مارس ۱۹۱۵ توافقات محرمانه‌ی جدیدی میان روسیه و انگلستان صورت گرفت که منطقه بی طرف را هم از بین برد یعنی دولت روسیه در مقابل دریافت امتیازاتی

۱ حاطرات و خطرات، ص ۳۵۳ حتی از او نقل کرده‌اند که گفته است «اگر در سوسن کلمه‌فروشی کم بهتر است تا در چین مملکتی پادشاه باشم» (تاریخ محصر احزاب سیاسی ایران، ج ۱، ص ۳۹، سر تک همان، ج ۲، ص ۲۶۲) یا گفته بود «مگر من حلق شده‌ام که همیشه این دیوارهای حراب را بسیم؟» (همان، ج ۲، ص ۲۶۱) یادآوری احمدشاه به برادرش محمدحسین میرزا بیر حالت توحه است «دیدیم مردم با پدر ما چه معامله کردند پس باید تحصیل مال کرد و تا ممکن شد اینجا ماند و هر وقت ممکن شد به یک مملکت آزاد رفب آنجا زندگی نمود» (حات یحیی، ج ۴، ص ۱۷۷)

۲ برای ملاحظه متن قرارداد نک سیمای احمدشاه قاجار، صمیمه ۲، ص ۳۱۱ - ۳۱۲

در ایران و دیگر نقاط جهان، موافقت کرد که بحش اعظم منطقه بی طرف به منطقه نمود انگلستان در ایران الحاق شود^۱

علیرغم اینکه ایران در جنگ سیاست بی طرفی اتخاذ کرده بود،^۲ دول متخاصم بی طرفی ایران را نقص کردند و حسارات بسیاری به کشور وارد ساختند عثمانی صریحاً اعلام کرد تا زمانی که ایالات ایران در تحت اشغال نظامی روسهاست این بی طرفی را حدی و مؤثر نمی‌شمارد^۳ روسیه نیز به بی طرفی ایران احترام نگذاشت^۴ و در نتیجه شهرهای مهم ایران عملاً عرصه سرد دولت‌های درگیر جنگ گردید انگلستان هم برای مقابله با دولت عثمانی بیروهای خود را در حوض عربی ایران مستقر نمود با اینکه نظامیان خارجی حسارات حانی و مالی بسیاری به کشور وارد کردند، ایران سعی کرد کماکان بی طرفی خود را تا پایان جنگ حفظ کند، اگرچه به سبب در ماندگی و نداشتن امکانات کافی از اجرای کامل وظیفه بی طرفی ناتوان ماند. حوشختانه انقلاب روسیه در ۱۹۱۷ محر به فروپاشی آن امپراطوری گردید و برای مدتی روسیه از صحنه خارج شد و آنگاه نیز که نارگشت قدرت سابق را نداشت اما این انقلاب میدان را بیش از پیش برای انگلیس باز کرد در چنین شرایطی، دولت ایران به سبب و حامت اوضاع داخلی چاره‌ای حر این نداشت که ماهیانه مبلغ سیصد و پچاه هزار تومان نانت تأمین محارح اداری مملکت و یکصد هزار تومان جهت محارح ماهیانه لشکر قزاق از انگلستان علی الحساب دریافت کند تا قادر به اداره کشور باشد^۵ حر واستگی مالی، ایران از نظر نظامی نیز بسیار به انگلستان وابسته بود طبعاً اینها همه قدرت این کشور را در ایران افزایش می‌داد

۱ برای دیدن این توافقات نک همان، صصمه ۳، ص ۳۱۳ - ۳۱۶

۲ اسناد وزارت خارجه ایران درباره بی طرفی ایران در جنگ جهانی اول نا عنوان بی طرفی ایران در سال ۱۳۳۶ - ۱۳۳۷ق در تهران به طبع رسیده است ترجمه فراسوی این کتاب در سال ۱۹۱۹ برای ارائه به کفراس صلح در فراسه انشاز یافته است متن فارسی آن به سال ۱۳۶۳ نا عنوان کتاب سر در بهران تحدید چاپ شده است

۳ «بنایه دولت ایران به کفراس صلح»، در آمال ایرانیان، ص ۶۵۴

۴ دولت ایران شفاهاً و کسناً مکرراً از روسیه بقاصای تحله قشون خود از آذربایجان را کرده بود تا بواند به وظایف بی طرفی خود عمل کند؛ اما آنها بپذیرفته بودند نک کتاب سر، ص ۲ - ۵، ۹، ۲۳، ۶۱ - ۶۵

۵ نک اسناد محرمانه وزارت خارجه بریانا درباره قرارداد ۱۹۱۹ ایران و انگلیس، ح ۱، ص ۴۸، ح ۲، ص

در نوامبر ۱۹۱۸ قرارداد متارکه جنگ بین متفقین و آلمان و اندکی بعد متحدانش^۱ امضا شد متفقین پیور شده بودند و طبعاً توانستند شرایط خود را به متحدین تحمیل کند^۲ کفراس و رسای که برای جامعه بین الملل از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار بود و می‌توانست برای ایران هم بویدهش رورهای بهتری باشد در ژانویه ۱۹۱۹ آغار شد و نا اینکه قرار بود بی طرفی در کفراس صلح نقشی داشته باشد، ایران به واسطه حسارات بسیاری که در جنگ دیده بود خود را نا سایر دول بی طرف یکسان نمی‌پداشت نه گفته وثوق الدوله «چون امکانات و وسایل لازم برای حفظ این بی طرفی پیش‌بینی نشده بود دول متخاصم هرکدام از طرفی بی طرفی ما را بقص و گوشه‌های مختلف کشور را به میدانهای جنگ تبدیل کردند»^۳ از همین روی، در دسامبر ۱۹۱۸، هنگامی که دومین کابینه وثوق الدوله^۴ بر سر کار بود، هیئتی به سرپرستی علیقلی حان انصاری (مشاورالممالک)، وزیر خارجه وقت، عارم پاریس شد تا حواسته‌های ملی ایرانیان را در جامعه بین الملل مطرح سارد اعصای دیگر این هیئت عسارت بودند از محمدعلی فروعی (دکاءالملک) رئیس دیوان عالی تمیز، سید ابوالقاسم حان انتظام الملک (عمید) رئیس کابینه وزارت خارجه، میرزا حسین حان معین‌الوراره (علاء) وزیر سابق فواید عامه و تجارت، آدولف پربی مستشار وزارت عدلیه و عبدالحسین مسعود انصاری پسر مشاورالممالک (به سمت مشی مخصوص هیئت) علیقلی حان سیل الدوله، کاردار سفارت ایران در امریکا هم بی آنکه رسماً عضو هیئت باشد از

۱ در جنگ جهانی اول دولتهای آلمان و اتریش را (و بعدتر عثمانی را نیز که ندانها بپوست) متحدین می‌خواندند و در مقابل، بریتانیا، فراسه و روسیه (و بعدها ایتالیا، ژاپن و انالات منحه را هم که به ایشان بپوستند) متفقین

۲ قرارداد صلح در ژوئن ۱۹۱۹ امضا شد و کفراس صلح در ژانویه ۱۹۲۰ نه پایان رسد

۳ اسناد محرمانه ، ح ۱، ص ۳۲۱ (صمایم)، بطق وثوق الدوله در ذکر مصدق و بطقهای تاریخی او، ص ۲۱۱ هارولد بیگلکس در این ناره نوشته است «ایران در حلال جنگ نارها نا چنان پیمان شکنیها و آلام و مصائبی رونه رو شده بود که برای هیچ کشور بی طرف دنگری اتفاق بیفاده بود در بحسب برهه‌های جنگ، ترکها و سپس روسها قلمرو ایران را عرضه دشمنیها کردند بریابیا عمدتاً برعم حواسته‌اش نه صحنه کشانده شد؛ اما پس از کنار رفتن روسیه در سال ۱۹۱۷ بریتانیا در صحنه تنها ماند و تمام حشم و نفرت ایران تنها دامن آن را گرفت» (آحرین سالهای زندگی سیاسی لرد کرون، ص ۱۱۳)

۴ این کابینه از مرداد ۱۲۹۷ تا تیر ۱۲۹۹ بر سر کار بود نک دولتهای ایران ، ص ۱۰۷